

Tonga

**LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGA AHI
PISINISI 'A E PULE'ANGA 2010**

Lao Fika 40 'o e 2010

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAAGHI PISINISI 'A E PULE'ANGA 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa Nounou.....	5
2	Fakatonutonu 'a e kupu 2 – 'UHINGA'i Lea	5
3	Fakatonutonu 'a e kupu 4 – Ngaahi ngaue 'oku 'ikai faka-komesiale.....	6
4	Fetongi 'a e kupu 5 – Tanaki atu mo hono to'o 'o e ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga mei he Tepile.....	7
5	Fetongi 'a e kupu 12 – Kau Talekita.....	8
6	Fetongi 'a e kupu 13 – Fatongia 'o e kau Talekita.....	8
7	Fetongi 'a e kupu 14 – Fokotu'u mo hono tuku ki tu'a 'o e kau talekita ki he ngaahi poate 'o e ngaahi pisinisi 'a e Pule'anga	9
8	Fakatonutonu 'a e kupu 15 – Ngaahi fakataha poate mo e tokolahi 'e lava ke fakahoko ai 'a e fakataha (kuolamu).....	10
9	Fetongi 'a e kupu 17 – Tohi fakapalanisi.....	10
10	Fakatonutonu 'a e kupu 18 – Fakamatala fakataumu'a fakakautaha	10
11	Fakatonutonu 'a e kupu 19 – Ngaahi lipooti fakavaeua ta'u	12
12	Fakatonutonu 'a e kupu 20 – Lipooti fakata'u mo e ngaahi 'akauni	12
13	Fakatonutonu 'a e kupu 22 – Fakamatala ke tuku atu ki he Fale Alea	13
14	Fakatonutonu 'a e kupu 24 – Ngaue faka-'Atita mo e fatongia 'o e 'Atita Seniale.....	14
15	Fetongi 'a e kupu 25 – Malu'i mei hono fakaha 'o ha fakamatala pelepelengesi.....	14
16	Fakahu atu 'a e kupu 32 fo'ou – Ngaahi kupu tanaki atu 'oku fekau'aki mo e kau talekita	15
17	Fakahu atu 'a e kupu 33 fo'ou - Pule'i 'o e Kautaha Fekau'aki 'a e Pisinisi 'a e Pule'anga.....	15
18	Fetongi 'a e Tepile 'Uluaki mo e Tepile Ua	16

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAAHI PISINISI 'A E PULE'ANGA 2010

Lao Fika 40 'o e 2010

KO E LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE NGAAHI PISINISI 'A E PULE'ANGA

'Oku ou loto ki ai,
SIAOSI TUPOU V,
'Aho 1 'o 'Okatopa 2010.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e
Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa Nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga 2010.
- (2) 'E ui 'a e Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga 2002, 'i hono fakatonutonu, 'i he Lao ni ko e Tefito'i Lao.

2 Fakatonutonu 'a e kupu 2 – 'UHINGA'i Lea

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 2 'o e Tefito'i Lao 'aki hono:

- (i) Tamate'i 'a e lea mo e 'uhinga'i lea 'o e "Pisinisi 'a e Pule'anga" pea fetongi'aki eni:

“pisinisi ‘a e pule’anga” ‘oku ‘uhinga ki ha sino kuo lisi ‘i he Tepile ki he Lao ni.

- (ii) Tamate'i 'a e lea mo e 'uhinga'i lea 'o e **“kautaha fekau'aki”** pea fetongi'aki eni:

“kautaha fekau'aki” ‘oku ‘uhinga ki ha poate kuo fokotu'u 'e ha Lao, kautaha pe ha sino kehe 'a ia 'oku 'i ai ha kaunga pule ki ai ha pisinisi 'a e pule'anga, 'i ha ma'u ha ngaahi 'inasi, pe ma'u 'e he Pule'anga pe 'i he tu'utu'uni 'i he Lao.

- (iii) Fakahu atu 'i he ngaahi feitu'u totonu 'a e ngaahi 'uhinga'i lea ko eni:

“memipa ‘o e Kapineti” ‘oku ‘uhinga ki ha taha 'a ia ko ha memipa 'o e Kapineti 'o fakatatau ki he kupu 12 'o e Lao 'o e Pule'anga (Vahe 3);

“Fatongia Tu'utu'uni Ngaue ‘a e Pule'anga” ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi koloa mo e ngaahi ngaue 'oku tuku atu 'e ha pisinisi 'a e pule'anga, fakatatau ki ha tu'utu'uni mei he Kapineti, 'a ia ko e ngaahi totongi 'a e taha ngaue'aki (user fees) 'oku 'ikai fe'unga ke fakakakato 'a e ngaahi fakamole kotoa 'o e tuku atu ko ia 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi ngaue pe fakatou'osi pea ke tuku atu ha tupu (return) fakakomesiale 'oku fakatatau mo e tefito'i taumu'a 'a e pisinisi 'a e pule'anga;

“taha ngaue fakapule'anga” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ngaue fakapule'anga 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002; mo e

“ngaahi totongi 'a e taha te ne ngaue'aki” ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi totongi 'oku hilifaki 'e he pisinisi 'a e pule'anga ki ha taha 'oku ne ngaue'aki 'a e ngaahi koloa mo e ngaahi ngaue ko e totongi 'o e tuku atu 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi ngaue ko ia.”.

3 Fakatonutonu 'a e kupu 4 – Ngaahi ngaue 'oku 'ikai faka-komesiale

'Oku tamate'i 'a e kupu 4 'o e Tefito'i Lao pea fetongi 'aki 'a e kupu 4 mo e 4A fo'ou ko eni -

“4 Taumu'a 'o e Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga

Kuo pau ko e taumu'a 'o e kotoa 'o e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki ke ngaue ko ha pisinisi lelei pea, ki he taumu'a ko

ia, ke ma'u ha tupu pea fakahoko lelei 'i he fakatatau ki he ngaahi pisinisi tatau mo ia 'oku 'ikai ko ha pisinisi 'a e pule'anga.

4A Ngaahi Fatongia Tu'utu'uni Ngaue 'a e Pule'anga

- (1) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Kapineti ha pisinisi 'a e pule'anga ke tuku mai ha Fatongia Tu'utu'uni Ngaue 'a e Pule'anga.
- (2) 'I hono foaki 'o ha tu'utu'uni 'i he kupusi'i (1), kuo pau ke fakahoko ha felotoi 'a e Pule'anga mo e pisinisi 'a e pule'anga 'a ia kuo pau ke:
  - (a) 'i ha tohi;
  - (b) fakatatau ki ha lao 'oku ngaue'aki ki he ngaahi aleapau 'a e Pule'anga pea ki he ngaahi founa ngaue fakapatiseti mo e founa fakatau (procurement) 'a e Pule'anga;
  - (c) 'oatu ki he Kapineti ke fakangofua;
  - (d) lekooti 'a e natula mo e lahi 'o e ngaahi koloa mo e pe ngaahi ngaue ke tuku atu; pea
  - (e) fakamahino pau 'a e mahu'inga kakato ke totongi ma'ae ngaahi koloa pe ngaahi ngaue.
- (3) Ki he ngaahi taumu'a 'o e kupusi'i (2), ko e mahu'inga fakakatoa 'o ha Fatongia Tu'utu'uni Ngaue 'a e Pule'anga kuo pau ke fakamahu'inga'i ia ko e totongi fakakatoa 'o e tuku atu ko ia 'o e ngaahi koloa pe ngaahi ngaue 'e he pisinisi 'a e pule'anga kau ki ai ha tupu (margin) ke malava ai 'a e pisinisi 'a e pule'anga ke ne 'ausia 'a e lahi 'o e tupu kuo tu'utu'uni ki ai 'e he Minisita.
- (4) 'I ha taimi 'oku 'ikai fe'unga 'a e ngaahi totongi 'a e taha te ne ngaue'aki ke fakakau kotoa 'a e totongi fakakatoa 'o e ngaahi koloa pe ngaahi ngaue, kuo pau ke totongi 'a e toenga 'o e mahu'inga fakakatoa 'e he Pule'anga ki he pisinisi 'a e pule'anga.

4 Fetongi 'a e kupu 5 – Tanaki atu mo hono to'o 'o e ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga mei he Tepile

'Oku tamate'i 'a e kupu 5 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni:

“5 Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga

- (1) Ko e ngaahi sino fakakautaha 'a ia 'oku lisi 'i he Tepile ko e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) 'E ngofua ki he Minisita, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke tamate'i pe tanaki atu ha pisinisi 'a e pule'anga mei pe ki he Tepile.”

5 Fetongi 'a e kupu 12 – Kau Talekita

'Oku tamate'i 'a e kupu 12 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni-

“12 Kau Talekita: Tokolahi mo e Vahenga

- (1) Kuo pau ke 'ikai toe si'i hifo 'i he toko tolu pe lahi hake 'i he toko fitu 'a e kau talekita 'e fakanofu ki ha poate, 'a ia ko e taha 'o kinautolu kuo pau ke fakanofu ko e Sea.
- (2) Kuo pau ki he Minisita, 'i he loto ki ai 'a e Kapineta, ke ne fokotu'u 'a e lahi 'o e vahenga kuo pau 'e ma'u 'e he kau Talekita.”.

6 Fetongi 'a e kupu 13 – Fatongia 'o e kau Talekita

'Oku tamate'i 'a e kupu 13 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

“13 Fatongia 'o e Kau Talekita

- (1) Kuo pau ki he talekita 'o ha pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki ke ngaue 'i he loto ma'a pea 'i he lelei taha 'a e pisinisi 'a e pule'anga pea, kuo pau –
  - (a) ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko 'e he pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki 'a 'ene ngaue mo e kotoa 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e poate 'o fakatatau ki he 'ene tefito'i taumu'a;
  - (b) ke 'ikai ke ne ngaue, pe tali ke ngaue 'a e pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki, 'i ha founa 'oku maumau ai 'a e lao pe ko e konisitutone 'o e pisinisi 'a e pule'anga;
  - (c) ke 'ikai ke ne tali ke, fakatupu pe fakangofua 'a e ngaue 'a e pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki ke fakahoko 'i ha founa 'oku ngalingali ke ne fakatupunga ha mole lahi ki he kakai 'oku mo'ua ki ai 'a e pisinisi 'a e pule'anga; pe
  - (d) ke 'ikai ke ne tali ke fakatupunga 'e he pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki ha fatongia tukukehe ka tui 'a e talekita 'i he taimi ko ia 'i ha ngaahi makatu'unga fakapotopoto kuo pau 'e ala fakahoko 'e he pisinisi 'a e pule'anga 'a e fatongia ko ia 'i he taimi 'oku fiema'u ai ke fakahoko.
- (2) Kuo pau ke ngaue'aki 'a e ngaahi kupu 138 ki he 144 'o e Lao ki he Ngaahi Kautaha (“Ngaahi Ngaue Fakapa'anga 'Oku 'I ai 'a e Kaunga”) ki he kotoa 'o e kau talekita 'o ha pisinisi 'a e

pule'anga mo e kautaha fekau'aki neongo pe kuo lesisita 'a e pisinisi 'a e pule'anga pe 'ikai 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha, pea ko e ngaahi felave'i kotoa 'i he ngaahi tu'utu'uni ko ia ki ha kautaha kuo pau ke lau ia ko e lave ki ha pisinisi 'a e pule'anga mo e kautaha fekau'aki."

7 Fetongi 'a e kupu 14 – Fokotu'u mo hono tuku ki tu'a 'o e kau talekita ki he ngaahi poate 'o e ngaahi pisinisi 'a e Pule'anga

'Oku tamate'i 'a e kupu 14 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni -

"14 Fakanofu mo hono tuku ki tu'a 'a e kau talekita ki he ngaahi poate 'o e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga

- (1) Kuo pau ke fakanofu 'e he Minisita, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ha ni'ihiko e kau talekita 'o e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga 'a ia, 'i he fakakaukau 'a e Minisita, 'e tokoni ki he ngaahi pisinisi 'a e pule'anga ke ma'u 'a 'enau tefito'i taumu'a.
- (2) Fakatatau ki he Lao ni, kuo pau ke 'ikai fakanofu pe hoko atu ha memipa 'o e Kapineti, pe 'o e Fale Alea ko ha talekita 'o ha pisinisi 'a e pule'anga tukukehe 'i he ngaahi taimi ko ia 'oku fokotu'u ai ha pisinisi fo'ou 'a e pule'anga pea 'oku pehe 'e he Pule'anga 'oku fiema'u ke fakanofu ha kau memipa 'o e Kapineti ki ha vaha'a taimi fakataimi, 'o 'ikai ke laka hake 'i he mahina 'e 12 mei he 'aho na'e fokotu'u ai 'a e pisinisi 'a e pule'anga, ke fokotu'u ha pisinisi fo'ou 'a e pule'anga.
- (3) Tukukehe 'i hono tu'utu'uni 'i he kupusi'i (2) ko ha talekita 'a ia 'oku lesisita ko ha kanititeiti ki he Fale Alea kuo pau ke lau ia kuo ne fakafisi mei he poate 'o e pisinisi 'a e pule'anga 'i he 'aho 'o e lesisista.
- (4) Neongo 'a e kupusi'i (2), ko ha taha 'oku -
  - (a) si'i hifo 'i he ta'u 18;
  - (b) te'eki ai fakangata 'a e ta'e malava ke totongi hono ngaahi mo'ua;
  - (c) tapui 'ene hoko ko ha talekita 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha; pe
  - (d) 'ikai ko ha taha fakaenatula;kuo pau ke fakata'e'aonga'i mei hono fakanofu ko e talekita 'o ha pisinisi 'a e pule'anga.
- (5) Kuo pau ke fakanofu 'a e talekita takitaha ki ha vaha'a taimi 'o a'u ki he ta'u 'e tolu pea 'e ngofua ke toe fakanofu.

- (6) 'E ngofua ki he Minisita ke ne tuku ki tu'a ha talekita mei hono lakanga koe'uhi ko e 'ikai lava ke fakahoko lelei 'a e ngaue, faingata'a'ia fakaesino, ta'emalava ke totongi hono ngaahi mo'ua, ta'etokanga ki he fatongia, anga ta'e taau pe 'ikai tokoni ki he pisinisi 'a e pule'anga ke ngaue 'o fakatatau ki he tefito'i taumu'a.
- (7) 'I ha 'ikai faipau 'a e pisinisi 'a e pule'anga ki hono ngaahi fatongia 'i he Konga IV mo e Konga V, 'e ngofua ki he Minisita ke ne tuku ki tu'a mei he poate, ha talekita ko ha memipa 'o e poate 'o e pisinisi felave'i."

8 Fakatonutonu 'a e kupu 15 – Ngaahi fakataha poate mo e tokolahi 'e lava ke fakahoko ai 'a e fakataha (kuolamu)

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 15 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e kupusi'i (2) pea fetongi'aki eni –

- “(2) Kuo pau ko e tokolahi 'e lava ke fakahoko ai ha fakataha 'a e poate ko e 'i ai ha kau memipa 'o 'ikai toe si'i hifo 'i he vaeua, pea 'o kapau 'oku 'ikai ke ma'u fakataha 'a e Sea, 'e fili 'e he kau talekita 'oku nau ma'u 'a e tokolahi fe'unga 'a e fakataha ha sea ki he fakataha ko ia.”

9 Fetongi 'a e kupu 17 – Tohi fakapalanisi

'Oku tamate'i 'a e kupu 17 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni:

“17 Fakapa'anga makehe

'E ngofua ke ma'u 'e ha pisinisi 'a e pule'anga ha fakapa'anga mei he Pule'anga 'i he founa pe ko eni:

- (a) mahu'inga 'i he kautaha;
- (b) ha mo'ua 'oku ma'u mei ai ha tupu;
- (c) ngaahi malu'i 'o ha mo'ua; pe
- (d) totongi ki hono tuku atu 'o e ngaahi koloa pe ngaue.”.

10 Fakatonutonu 'a e kupu 18 – Fakamatala fakataumu'a fakakautaha

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 18 'o e Tefito'i Lao 'aki hono:

- (a) tamate'i 'a e ngaahi lea “Fakamatala fakataumu'a fakakautaha” pea fetongi'aki 'a e “palani pisinisi” 'i ha feitu'u pe 'oku ha ai;
- (b) tamate'i 'a e fika mo e lea “mahina 'e 1” mei he kupusi'i (1) pea fetongi'aki 'a e “mahina 'e ua”;

- (c) fakapekia 'a e kupusi'i (3);
- (d) tamate'i 'a e kupusi'i (4) pea fetongi'aki 'a e:

“(4) Kuo pau ke fakaha mahino 'i he palani pisinisi takitaha, felave'i mo e ta'u fakapa'anga hoko mo e ta'u 'e ua hoko mai 'i ai –

- (a) ha fakamatala nounou peesi taha 'o e:
  - (i) founa 'e fakakakato ai 'a e taumu'a 'o e pisinisi 'a e pule'anga;
  - (ii) ko e ngaahi founa ke ngaue'aki ke fakakakato 'a e taumu'a; mo e
  - (iii) ngaahi taumu'a fakangaue tefito, 'a ia kuo pau ke kau ai ka e 'ikai ke fakangatangata ki he fakafuofua 'o e ngaahi pa'anga hu mai, tupu haohaoa hili hono to'o'a e tukuhau mo e tupu 'o e faka'avalisi 'o e mahu'inga 'i he kautaha;
- (b) 'a e natula mo e lahi 'o e ngaahi ngaue ke fakahoko;
- (c) 'a e ngaahi taumu'a fakangaue mo e ngaahi founa kehe 'a ia 'e ala sivi 'aki 'a e fakahoko ngaue 'a e pisinisi 'a e pule'anga felave'i mo 'ene taumu'a;
- (d) ha fakamatala fakafuofua 'o e fakahoko ngaue fakapa'anga ki he ta'u fakapa'anga takitaha 'o e palani;
- (e) ha fakamatala fakafuofua 'o e tu'unga fakapa'anga ki he ta'u fakapa'anga takitaha 'o e palani;
- (f) ha fakamatala ki ha no 'oku 'amanaki ke fakahoko;
- (g) ha fakamatala ki he ngaahi tefito'i fakakaukau 'oku ngaue'aki ki hono fakapapau'i 'a e tiviteni fakata'u;
- (h) ha Ngaahi Fatongia Tu'utu'uni Ngaue 'a e Pule'anga 'a ia 'oku kumi totongi huhu'i ai 'a e pisinisi 'a e pule'anga mei he Pule'anga;
- (i) ha fakamatala nounou 'o e ngaahi founa ngaue mo e ngaahi ngaue tefito 'o kau ai 'a e ngaahi tu'unga tali ui mo e ngaahi tu'unga fakahoko ngaue tefito fekau'aki mo hono pule'i 'o e kotoa 'o e ngaahi kautaha fekau'aki;
- (j) ngaahi me'a kehe ko ia kuo felotoi ki ai 'a e Minisita mo e poate; mo e
- (k) ngaahi fakafuofua ki he fehu'aki 'a e pa'anga ki he ta'u 'e ono ka hoko mai, pe ko ha vaha'a taimi loloaange kuo felotoi ki ai 'a e poate mo e Minisita, kau ai 'a e ngaahi fakamatala 'o e ngaahi founa ngaue pea mo e ngaahi

tefito'i fokotu'u 'a ia 'oku makatu'unga ai 'a e ngaahi fakafuofua.”;

(e) tamate'i 'a e kupusi'i (5) pea fetongi'aki 'a e –

“(5) Kimu'a hono ngaue'aki 'e he poate 'a e palani pisinisi kuo pau ke fakahu ia ki he Minisita ke toe vakai'i pea kuo pau ki he Minisita ke ne fakahu ha ngaahi fokotu'u fakakaukau ki he poate ke fakakaukau'i 'o 'ikai tomui ange 'i he 'aho 'e 30 hili hono ma'u mai 'o e palani pisinisi fakaangaanga.”

(f) tamate'i 'a e kupusi'i (6) pea fetongi'aki 'a e –

“(6) Kuo pau ki he poate ke fakakaukau'i ha ngaahi fokotu'u fakakaukau kuo fakahoko 'e he Minisita 'i he palani pisinisi fakaangaanga pea kuo pau ke ne 'ave 'a e palani pisinisi kakato ki he Minisita 'i he pe ki mu'a 'a e kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga pe ha 'aho kimui ange 'e tu'utu'uni 'e he Minisita.”; pea

(g) tamate'i 'a e kupusi'i (7).

11 Fakatonutonu 'a e kupu 19 – Ngaahi lipooti fakavaeua ta'u

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 19 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e kupusi'i (2) pea fetongi'aki 'a e –

“(2) Kuo pau ke kau atu ki he lipooti 'oku fiema'u 'i he kupusi'i (1) ha fakafehoanaki 'o e fakahoko ngaue 'a e pisinisi 'a e pule'anga mo e palani pisinisi 'oku fiema'u 'i he Lao ni.”.

12 Fakatonutonu 'a e kupu 20 – Lipooti fakata'u mo e ngaahi 'akauni

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 20(2) 'o e Tefito'i Lao 'o pehe ni:

- (a) tamate'i 'a e “fakamatala fakataumu'a fakakautaha” 'i he palakalafi (a) pea fetongi'aki 'a e “palani pisinisi”;
- (b) tamate'i 'a e lea “pea” hili 'a e palakalafi (a);
- (c) tamate'i 'a e fo'i piliote hili 'a e palakalafi (b) pea fetongi'aki 'a e “; pea”;
- (d) fakahu atu 'a e palakalafi ko eni ko e palakalfi (c) -

- “(c) fakaha ‘a e ngaue kuo fakahoko fakatatau ki he ngaahi ola mo e pa’anga humai fakakatoa kuo ma’u ‘e he pisinisi ‘a e pule’anga lolotonga ‘a e ta’u mei he Pule’anga pe ngaahi ma’u’anga pa’anga kehe ki hono fakahoko ‘o ha aleapau ‘o fakatatau ki ha Fatongia Tu’utu’uni Ngaue ‘a e Pule’anga.”.

13 Fakatonutonu ‘a e kupu 22 – Fakamatala ke tuku atu ki he Fale Alea

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 22 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono –

- (a) tamate’i ‘a e kupusi’i (1) pea fetongi’aki ‘a e –

- “(1) Kuo pau ke fakahu ‘e he Minisita ki he Kapineti ‘a e lipooti fakata’u ‘a e pisinisi ‘a e pule’anga takitaha, ‘i loto ‘i he mahina ‘e taha hili hono ma’u mai ‘o ia.”

- (b) tamate’i ‘a e kupusi’i (2) pea fetongi’aki eni –

- “(2) Kuo pau ki he poate ‘a e pisinisi ‘a e pule’anga ke fakahoko ke pulusi ha fakamatala nounou ‘o e lipooti fakata’u ‘o e pisinisi ‘a e pule’anga mo ha fa’ahinga ‘o ‘ene kautaha fekau’aki ‘i ha Nusipepa Tonga fakatou’osi ‘i he lea faka-Tonga mo e lea faka-Pilitania ‘i loto ‘i he mahina ‘e 2 hili hono fakapapau’i ‘e he poate ‘o e pisinisi ‘a e pule’anga ‘a e Lipooti Fakata’u. Kuo pau ke kau atu ki he pulusi ko ia:

- (a) ha fakafehoanaki ‘o e ngaahi pa’anga humai, tupu haohaoa hili ‘a e totongi tukuhau, pa’anga ‘oku ma’u ‘i he mahu’inga faka’avalisi ‘i he kautaha, mo e ngaahi taumu’a ‘oku ‘ikai fakapa’anga pea mo e ngaahi fakafuofua ‘o e ngaahi me’a ‘oku ha ‘i he palani pisinisi ki he ta’u ko ia;
- (b) ha fakafuofua ‘o e ngaahi pa’anga humai, tupu haohaoa hili ‘a e totongi tukuhau, pa’anga ‘oku ma’u ‘i he mahu’inga faka’avalisi ‘i he kautaha, mo e ngaahi taumu’a ‘oku ‘ikai fakapa’anga ‘oku ha ‘i he palani pisinisi ki he ta’u fakapa’anga hoko;
- (c) feitu’u ‘oku malava ke ma’u mei ai pe sivi ai ha tatau ‘o e lipooti fakata’u, ‘o kau ai mo e totongi kuo tu’utu’uni ‘e he Minisita;
- (d) ha fakamatala nounou ‘o fakamatala’i ‘a e ngaahi fengaue’aki fakapa’anga kuo kau atu ki ai ‘a e pisinisi ‘a e pule’anga, ‘ene kautaha fekau’aki mo e Pule’anga ‘i he ta’u kuo’osi, ‘o kau ai:

- (i) ha tanaki atu 'o ha sino'i pa'anga 'i he founa ko ha mo'ua pe ko ha mahu'inga 'i he kautaha, ko e mahu'inga, ko e lahi 'o e tupu, kapau 'oku ala ngaue'aki, pea mo ha ngaahi makatu'unga totongi fakafoki;
- (ii) ko e mahu'inga fakakatoa 'o e ngaahi malu'i mo'ua kuo tuku atu 'e he Pule'anga ma'ae pisinisi 'a e pule'anga;
- (iii) ko e mahu'inga fakakatoa kuo totongi 'e he Pule'anga ki hono tuku atu 'a e ngaahi koloa pe ngaahi ngaue pea, kapau ko e mahu'inga ko ia 'oku lahi hake 'i he peseta 'e 10 'o e pa'anga hu mai fakata'u 'a e pisinisi 'a e pule'anga, ko ha fakamatala nounou 'o e ngaahi koloa pe ngaahi ngaue na'e fakatau mai; pea
- (iv) mo ha ngaahi totongi kehe kuo fakahoko 'e he Pule'anga, pea kapau ko e ngaahi totongi ko ia 'oku laka hake 'i he peseta 'e 10 'o e sino'i pa'anga 'o e pisinisi 'a e pule'anga, ko ha fakamatala nounou 'o e 'uhinga 'o e totongi pea mo ha fiema'u ke totongi fakafoki 'e he pisinisi 'a e pule'anga 'a e kotoa pe konga 'o e totongi kuo fakahoko."

14 Fakatonutonu 'a e kupu 24 – Ngaue faka-'Atita mo e fatongia 'o e 'Atita Seniale

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 24 'o e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu ha kupusi'i (2) fo'ou 'o pehe ni:

“(2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Minisita ki he 'Atita Seniale ke ne fakahoko ha ngaue faka'atita 'o ha pisinisi 'a e pule'anga. Kuo pau ke fakahoko 'e he 'Atita Seniale 'a e ngaue faka'atita 'i he taimi pe ko ia hono ma'u 'a e tu'utu'uni ko ia 'i he tohi mei he Minisita.”

15 Fetongi 'a e kupu 25 – Malu'i mei hono fakaha 'o ha fakamatala pelepelengesi

'Oku fakapekia 'a e kupu 25 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni -

“25 Malu'i mei hono fakaha 'o ha fakamatala pelepelengesi

- (1) Kuo pau ke 'ikai ha me'a 'i he Lao ni ke faka'uhinga'i 'oku tu'utu'uni ki ha pisinisi 'a e pule'anga pe kautaha fekau'aki 'o ha pisinisi 'a e pule'anga ke fakakau 'i ha lipooti, 'oku fiema'u 'i he

Lao ni pea 'oku faka'ataa ki he kakai, ha fakamatala 'oku pehe 'e he poate 'e malava ke ne maumau'i 'a e ngaahi kaunga fakakomesiale 'o e pisinisi 'a e pule'anga pe ko hano kautaha fekau'aki pea 'e malava, tukukehe 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni, ke ta'ofi totonu.

- (2) Kapau 'e 'eke'i 'e ha taha 'a e tu'utu'uni 'a e poate ke ta'ofi ha fakamatala 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke nau tuku atu 'enau ngaahi fakamalanga ki he Minisita, 'a ia ko 'ene tu'utu'uni 'e aofangatuku.'".

16 Fakahu atu 'a e kupu 32 fo'ou – Ngaahi kupu tanaki atu 'oku fekau'aki mo e kau talekita

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu ha kupu 32 fo'ou 'o pehe ni:

“32 Ngaahi kupu tanaki atu 'oku fekau'aki mo e kau talekita

'E ngofua ke fakanofu pe hoko atu ko ha talekita 'i he pisinisi 'a e pule'anga ha taha ngaue fakapule'anga, 'o fakatatau ki he ngaahi me'a ni:

- (a) kuo pau ko e taha ngaue fakapule'anga pe 'e taha 'e fakanofu pe hoko atu ke ngaue 'i ha poate 'o ha pisinisi 'a e pule'anga 'i he taimi 'e taha, pea kapau 'oku laka hake 'i he toko taha 'a e taha ngaue fakapule'anga 'oku lolotonga ngaue 'i ha poate 'i he taimi 'oku kamata ngaue'aki ai 'a e Lao ni, kuo pau ki he Minisita ke ne tu'utu'uni 'a e taha ngaue fakapule'anga 'oku ngofua ke hoko atu 'ene ngaue pea kuo pau ke fakaha 'i he taimi pe ko ia 'a 'ene tu'utu'uni 'i he tohi ki he kau ngaue fakapule'anga mo e pisinisi 'a e pule'anga; pea
- (b) 'e 'ikai ke hoko ha taha ngaue fakapule'anga ko e sea 'o ha pisinisi 'a e pule'anga.'".

17 Fakahu atu 'a e kupu 33 fo'ou - Pule'i 'o e Kautaha Fekau'aki 'a e Pisinisi 'a e Pule'anga

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu 'a e kupu 33 fo'ou 'o pehe ni:

“33 Pule'i 'o e Kautaha Fekau'aki 'a e Pisinisi 'a e Pule'anga

Kuo pau ki he poate 'o e pisinisi 'a e pule'anga ke fakapapau'i ko hono pule'i mo tokanga'i 'o e kautaha fekau'aki kotoa 'oku fakahoko 'i ha founga 'oku faitatau mo e ngaahi tu'unga 'o e pule'i mo e tokanga'i

'oku fokotu'u 'e he Lao ni. Tautautefito kuo pau ki he poate 'o e pisinisi 'a e pule'anga ke fakapapau'i ko e:

- (a) kautaha fekau'aki takitaha 'oku ne teuteu'i ha palani pisinisi 'oku kau ai 'a e fakamatala 'oku ha 'i he kupu 18(4) 'o e Lao ni mo ha toe me'a kehe 'e ala felotoi ki ai 'a e poate 'o e pisinisi 'a e pule'anga mo e poate 'o e kautaha fekau'aki;
- (b) kau talekita 'oku fakanofu ki he poate 'o e kautaha fekau'aki 'i he makatu'unga 'oku tui 'a e pisinisi 'a e pule'anga 'i he ngaahi makatu'unga fakapotopoto ko e taha ko ia 'oku taukei fe'unga taha ke tokoni ki he kautaha fekau'aki ke fakakakato 'a e taumu'a tefito; mo e
- (c) ngaahi tu'utu'uni 'oku ngaue'aki 'e he kautaha fekau'aki kotoa 'o fekau'aki mo hono fakanofu mo tuku ki tu'a 'a e kau talekita, ko e fa'unga 'o e tokolahi 'o e kau talekita ke malava ke fakahoko ai ha fakataha, ko e lahi 'o e ngaahi fakataha, ko e fakahoko 'o e ngaahi toe vakai'i 'o e fakahoko ngaue 'o e talekita mo e vahenga 'o e kau talekita."

18 Fetongi 'a e Tepile 'Uluaki mo e Tepile Ua

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e Tepile 'Uluaki mo e Tepile Ua pea fetongi'aki eni –

“TEPILE

(Kupu 5(1))

Ngaahi Kautaha Fekau'aki 'a e Pisinisi 'a e Pule'anga

1. Ports Authority
2. Shipping Corporation of Polynesia Limited.
3. Tonga Airports Limited
4. Tonga Broadcasting Commission
5. Tonga Communications Corporation Limited
6. Tonga Development Bank
7. Tonga Investments Limited
8. Tonga Post Limited
9. Tonga Power Limited
10. Tonga Print Limited
11. Tonga Timber Limited
12. Tonga Water Board
13. Tongatapu Market Limited”

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho 20 ni 'o Sepitema 2010.